

SzocOper

Az operett újjáépítése
1949–1956 között

SZERKESZTETTE

JÁKFALVI MAGDOLNA

KÉKESI KUN ÁRPÁD

Rózsavölgyi és Társa
Theatron Műhely Alapítvány
2021

A kötet megjelenését a Nemzeti Kulturális Alap támogatta.

A kötet összeállítását és megjelenését támogatta a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Hivatal NKFIH-OTKA, K 131764.

© Rózsavölgyi és Társa – Theatron Műhely Alapítvány, 2021

Szerkesztette: Jákfalvi Magdolna és Kékesi Kun Árpád

Műszaki vezető: Rácz Julianna

Nyomdai előkészítés: 9s Műhely

A borítót tervezte: Czeizel Balázs

A borítón: a Fővárosi Operettszínház tagjainak kitüntetése (1956. február 3.)

Fotó © Bartal Ferenc, MTVA-MTI-FOTO-786302

Az elemzések között szereplő fotók az MTVA-MTI és a HUNGART engedélyével szerepelnek a kötetben. (Adataikat lásd a Képek jegyzékében.)

© HUNGART, 2021

© MTVA-MTI, 2021

Minden jog fenntartva.

Bármilyen másoláshoz, sokszorosításhoz,
illetve adatfeldolgozó rendszerben való tároláshoz
a kiadó előzetes írásbeli hozzájárulása szükséges.

Felelős kiadó a Rózsavölgyi és Társa ügyvezetője

1086 Budapest, Dankó utca 4–8.

rozsavolgyikiado@lira.hu

<http://rozsavolgyi.hu>

ISBN 978-615-5062-56-8

TARTALOM

- 7 JÁKFALVI MAGDOLNA–KÉKESI KUN ÁRPÁD: Előszó
- 11 JÁKFALVI MAGDOLNA: Gáspár Margit

ELEMZÉSEK

- 29 SCHANDL VERONIKA: A „realista romantika” példamutatása
Hont Ferenc, Major Tamás, Pártos Géza: *Dohányon vett kapitány*, 1949.
- 41 KÉKESI KUN ÁRPÁD: Új bor régi tömlőben
Marton Endre: *Bécsi diákok*, 1949.
- 63 KÁLI ANITA: A „kissé elkonspirált” Kálmán
Ajtay Andor: *Montmartre-i ibolya*, 1949.
- 73 GARA MÁRK: Világbéke és barátság. A Fővárosi Operettszínház
tánckarának első önálló előadása
Roboz Ágnes: *Másenyka álma*, 1949.
- 79 JÁKFALVI MAGDOLNA: A szocialista Offenbach
Marton Endre: *Gerolsteini nagyhercegnő*, 1950.
- 95 KÉKESI KUN ÁRPÁD: A könnyű zenés színpad 1917-je
Nádasdy Kálmán, Pártos Géza: *Szabad szél*, 1950.
- 117 SZABÓ-SZÉKELY ÁRMIN: Kurzusváltás az Operettben
Apáthi Imre: *Aranycsillag*, 1950.
- 135 KISS GABRIELLA: A magánszféra államosítása
Apáthi Imre: *Palotaszálló*, 1951.
- 149 HERMANN ZOLTÁN: Kórusoperett
Apáthi Imre, Nádasdy Kálmán: *Havasi kürt*, 1951.

- 167 FEKETE NORBERT: Történelmi daljáték-operett Mátyásról
Apáthi Imre: *Szelistyei asszonyok*, 1951.
- 181 KÉKESI KUN ÁRPÁD: Békeharcos ballépés
Apáthi Imre: *Orfeusz*, 1952.
- 199 KISS GABRIELLA: Az állam áruháza
Márkus Éva, Mikó András: *Állami Áruház*, 1952.
- 219 KÉKESI KUN ÁRPÁD: A szerelem szabadságharca – és némi Lehár-muzsika
Mikó András, Székely György: *Luxemburg grófja*, 1952.
- 243 KÁLI ANITA: *A homo sovieticus* nevelési operettje
Székely György, Kende Mária: *Hübele Balázs*, 1952.
- 253 MAJOR ÁGNES: A forradalom domesztikálása. Lehár 1848-as történelmi
daljátékának konstruált története
Székely György: *Vándordiák*, 1953.
- 263 SZABÓ-REZNEK ESZTER: Népi demokratikus kötelező nyári esztrád
Mikó András: *Hegyen-völgyön lakodalom*, 1953.
- 271 LELKES ZSÓFIA: Szocialista parasztoperett
Székely György: *Boci-boci tarka*, 1953.
- 287 KÁLI ANITA: A Magyar Repülőszövetség vidám énekes-táncos
gyermekoperettje
Latabár Árpád, Horváth Tivadar: *Pózna Peti kalandjai*, 1953.
- 297 MAJOR ÁGNES: Tisztességes középszer
Székely György, Szinetár Miklós: *Álruhás kisasszony*, 1954.
- 307 JÁKFALVI MAGDOLNA: Bányászok és mezőgazdák.
Operett a társadalmi és nemi egyenlőtlenségről
Székely György, Szinetár Miklós: *Két szerelem*, 1954.
- 319 LÁSZLÓ FERENC: Párizsban szép a nyár
Versényi Ida: *Párizsi vendég*, 1954.

- 327 JÁKFALVI MAGDOLNA: A második eredeti
Szinetár Miklós: *Csárdáskirálynő*, 1954.
- 355 FEKETE NORBERT: A kamaraszínpadra adaptált Kálmán
Szinetár Miklós, Balla Katalin: *Montmartre-i ibolya*, 1954.
- 363 HEGYI DÁNIEL TIBOR: Téeszdrámába oltott katonaooperett
Bozóky István: *Pettyes*, 1955.
- 379 JÁKFALVI MAGDOLNA: Nő a forradalomban
Szinetár Miklós: *Szabadság, szerelem*, 1955.
- 391 HEGYI DÁNIEL TIBOR: Az elcsépeelt sportoperett
Székely György: *Balkezes bajnok*, 1955.
- 403 LÁSZLÓ FERENC: Zenés színházi szexuáletika
Szinetár Miklós: *Tékozló fiatalok*, 1956.
- 411 MAJOR ÁGNES: Honvágý és hazacsalogatás. '45-ös emigránsok
az operettszínpadon
Székely György: *Valahol délen*, 1956.
- 423 LÁSZLÓ FERENC: Visszhangtalan zárszó
Szinetár Miklós: *Egy amerikai Londonban*, 1956.

SZINOPSZISOK

- 431 *Dohányon vett kapitány*, 1949. (SCHANDL VERONIKA)
- 437 *Bécsi diákok*, 1949. (KÉKESI KUN ÁRPÁD)
- 444 *Montmartre-i ibolya*, 1949, 1954. (FEKETE NORBERT)
- 450 *Másenyka álma*, 1949. (GARA MÁRK)
- 451 *Gerolsteini nagyhercegnő*, 1950. (JÁKFALVI MAGDOLNA)
- 456 *Szabad szél*, 1950. (KÉKESI KUN ÁRPÁD)
- 465 *Aranycsillag*, 1950. (SZABÓ-SZÉKELY ÁRMIN)
- 471 *Palotaszálló*, 1951. (KISS GABRIELLA)
- 477 *Havasi kürt*, 1951. (HERMANN ZOLTÁN)

- 480 *Szelistyei asszonyok*, 1951. (FEKETE NORBERT)
- 485 *Orfeusz*, 1952. (KÉKESI KUN ÁRPÁD)
- 492 *Állami Áruház*, 1952. (KISS GABRIELLA)
- 497 *Luxemburg gróffa*, 1952. (KÉKESI KUN ÁRPÁD)
- 504 *Hübele Balázs*, 1952. (KÁLI ANITA)
- 505 *Vándordíák*, 1953. (MAJOR ÁGNES)
- 509 *Hegyen-völgyön lakodalom*, 1953. (SZABÓ-REZNEK ESZTER)
- 514 *Boci-boci tarka*, 1953. (LELKES ZSÓFIA)
- 520 *Pózna Peti kalandjai*, 1953. (KÁLI ANITA)
- 521 *Áruhás kisasszony*, 1954. (MAJOR ÁGNES)
- 526 *Két szerelem*, 1954. (JÁKFALVI MAGDOLNA)
- 531 *Párizsi vendég*, 1954. (LÁSZLÓ FERENC)
- 535 *Csárdáskirálynő*, 1954. (JÁKFALVI MAGDOLNA)
- 540 *Pettyes*, 1955. (HEGYI DÁNIEL TIBOR)
- 545 *Szabadság, szerelem*, 1955. (JÁKFALVI MAGDOLNA)
- 550 *Balkezes bajnok*, 1955. (HEGYI DÁNIEL TIBOR)
- 555 *Tékozló fiatalok*, 1956. (LÁSZLÓ FERENC)
- 559 *Valahol délen*, 1956. (HAYNAL ÁKOS)
- 564 *Egy amerikai Londonban*, 1956. (LÁSZLÓ FERENC)
-
- 569 Képek jegyzéke
-
- 571 Névmutató

JÁKFALVI MAGDOLNA-KÉKESI KUN ÁRPÁD

A szocialista realista operett műfaja: a SzocOper

Előszó

A SzocOper mozaikszót az államosítás utáni operettjátzást kutatva használtuk beszélgetéseink felgyorsítására, s úgy általában a szocialista kultúra zenés színházi gyakorlatának jelölésére. A Fővárosi Operettszínház talán legmarkánsabb korszakát kutatva azonban egyértelmű: egy műfaj variációjával állunk szemben. A SzocOper, sommásan megelőlegezve a kötet téziseit, olyan alkotás, amely meglévő zenés művek nagyívű átírásával, esetleg ismerős dallamstruktúrák propagandacélú felhasználásával, sőt néha csak stabil szerepívek nyomatókos felidézésével a polgári operetthagyományt a szocialista realista esztétikai elvárásokhoz hajlítja. A SzocOper gyakorlatát az államosított Operettszínházban a Gáspár Margit vezette kommunista munkaközösség dolgozta ki, többek között Honthy Hanna, Békeffi István, Kellér Dezső, Feleki Kamill, Latabár Kálmán közreműködésével. A SzocOper az operett idiotizmusát, Gáspárral szólva „hülyeségét” dramaturgiai szervezőelemként használja, és így építi fel a szocialista daljátékok és termelési operettek egész sorát. Ezt a sort, ezt a huszonkilenc SzocOpert tárjuk az olvasó elé – az új műfaj jellegzetességeit felvonultatva.

A kötet szerkesztőiként évtizedek óta azt kutatjuk, miként emlékezünk egy színházi előadásra, miként emlékezünk arra másként, s mi az az előadás, amire egyáltalán emlékezünk, mert így formálódik egy adott közösségben a színházművészet történeti kánonja. Azonban még egy laikusnak is feltűnik, hogy a jelenben erős pozíciót betöltő zenés színházi esemény hatástörténeti jelentőségénél lényegesen kisebb emlékezeti teret foglal el. Ennek egyik oka a zenetörténeti monográfiákból ismert: a zenés színházi műfaj értékelése inkább a zene, mintsem a színház esztétikai értékeit használja. A többi ok összefonódik: az államszocialista kultúra proletár elitizmusa, a zenés műfajok nagyfokú improvizációs igénye, a váratlan-zavaró performatív pillanatok felbukkanása, az „eredeti mű” fogalmának zavarossága, a játéknyelvi alapot képező családi táncfigurák rendje és még számos mozzanat akadályozza a zenés színház beépülését a javarészt prózai történeti kánonba. Ebből a kutatói felismerésből állt össze ez a kötet.

A Nemzeti Színháznak, korai államszocialista történetében, egyetlen riválisa

akad: a Fővárosi Operettszínház, amelynek forradalom előtti éveiről a városi legenda bőséges adatot hordoz. Ezt a közösségi tudást akarjuk láthatóvá tenni, kiegészíteni és pontosítani a színház 1949–1956 közötti eseménytörténetének feltárásával. Kötetünk a Fővárosi Operettszínház 1949–1956 közötti repertoárját mutatja be olyan korszakként, amelyben a színház az operett műfaja iránti szakmai, s kezdetben a szovjethatalom eszméje iránti ideológiai elkötelezettséggel játssza és gyártja tovább a zenés műveket. A megszakítatlan játszás tartja az operettet a színészek és a nézők közös emlékezetében, a megmaradt játéknyelv őrzi a folytonosságot és viszi tovább azt a tudást, amely a színházművészetet kommunikációként képes használni egyének, csoportok, érdekközösségek, szakmai platformok, intézmények, államok között. Ezt a felismerést követve kutatásunk az államosítás és a forradalom közötti hét évad repertoárjára fókuszál. A korszakot az igazgató után Gáspár-korszaknak nevezzük, ekként is elismerve azt a legendás színházcsinálói tudást és akaratot, amely a társulatvezető markáns döntéseinek köszönhetően a Nemzeti Színház mellett a legerősebb művészi jelenléte teremt meg az államszocialista Magyarország első évtizedében.

Kutatásunk a Philther-metodika (www.theatron.hu/philther) rendjére épül. A hét évad huszonkilenc bemutatóját, az ezres szériát futó nagyoperetteket és a vasárnapi gyerekmatinékat, táncesteket is egyesével elemezzük, kiemelve a rendezés, a zenés dramaturgia (a librettóalkotás, librettó-átírás), a zenés színészet, a tánchoz szervezett tér elemeit, vagyis az előadás esztétikai felülete felől tesszük láthatóvá a kulturális kontextust és a hatástörténetet. Kitérünk az intézmény és a város viszonyára, az ideológiai környezetre, a közösség elvárásrendjére, s az operettek kapcsán ráismerünk a rendszert, kultúrát és nyelvet váltó ország traumájára és túlélési stratégiáira.

Mivel a korszakot a szocialista realista színházművészet létrehozásának akarata jellemzi, kötetünk elemzései azt követik, hogyan, milyen technikával, milyen eredménnyel viszik ezt véghez a Fővárosi Operettszínházban. Hosszú éveken át tartó kutatásaink egyik felismerése, hogy a szocialista realista operettek a zenés műfajt nemzedékek családi történeteiben a túlélés emlékezetéhez kötik. Nem véletlen, hogy nemzeti identitásunk szerves része az átírt *Luxi* és a honthys *Csárdáskirálynő*, az *Állami Áruház*, sőt a *Boci-boci tarka*, talán még a *Szabad szél* és a *Dohányon vett kapitány* is, mert dallamszerkezetük megjegyezhető, slágereik énekelhetők, s még ha propagandisztikusan idióta történeteik tartják is a szocialista realista ideológia direktíváját, a zenehang ereje, esztétikai élménye felülírja vagy elhalványítja azt.

A kötetben olvasható tanulmányok az államosítás utáni évek repertoárpolitikáját értelmezik, miközben feltárják az operettműfaj átalakulásának lehetőségeit. Az olvasó kronologikusan, a bemutatók sorrendjében is követheti azt a folyamatot, amely a szovjet és a népi demokratikus operettek játszása mellett a saját fejlesztésű, úgynevezett termelési operetteket is megalkotja, majd elérkezhet azokhoz az előadásokhoz, amelyek Lehár és Kálmán műveit hozzák a társulatra újraszabva közönség elé. Mi,

a kötet szerkesztői, a kronologikus olvasás mellett egy adaptációs-technikai olvasást is javasolunk: értelmezői kihívás az első, kezdetleges átalakítás, a *Bécsi diákok* után a teljesen elszabadult, a Marshall-segélyre parafrázált *Gerolsteini nagyhercegnőt* nézni, majd a *Luxemburg grófja* és a *Csárdáskirálynő* Honthyra írt Fleury-jét és Ceciliáját elemezni párhuzamosan. Külön is olvashatók a termelési darabok, az *Aranycsillag*, a *Palotaszálló*, az *Állami Áruház*, a *Boci-boci tarka*, a *Két szerelem* feltáró elemzése azért, hogy a zeneszerzők nagyívű dallam-érzékenységét felismerve értékeljük a tematikus keretből adódó, jellegzetesen egyszerű operettvilágot.

A kötetben rámutatunk, hogy milyen erős hagyománnyal bír az operettek világában is a félrenézés gyakorlata. Az operettnézés előzetes tudást igényel, amely hamar megszerezhető, szinte mindenkinek megvan, aki gyerekként hallgatta a rádióműsorokat. Ez a tudás segíti az operett és a zenés műfajok dinamikájának elfogadását, mert így természetessé válik, ki fakad dalra, mikor és miért. Ugyanakkor ez a tudás előidézi a félrenézést, hiszen a tudás generálta erős elvárás nem engedi látni, amit az előadás egyébként mutat: bányászok táncolnak a bányában, szalonkeringőt és polkát.

A kutatás kiinduló tézise, hogy a Gáspár-korszakban az *en suite* játzsás dominál, a társulat Honthy és a táncoskomikusok köre épül, a prózai színészek közé több befogadott, az igazolóeljárásokban érintett színész lép (Mezey Mária, Peéry Piri), s Gáspár visszafoglalkoztat sok mindenkint a korábbi, Fényes Szabolcs vezette társulattól. A Fővárosi Operettszínház Gáspár-korszakának első bemutatója a Rajk-per idején, utolsó bemutatója a forradalom előtti nyárelőn kerül színre. A heves és megdöbbentő politikai történetek az igazgatót 1956. október 30-án felmondásra készítetik, ezzel véget ér egy politikailag mindvégig elkötelezett, de szakmailag kifogástalan etikával, mély humánussal, végtelen invencióval végigvitt hét év. Ez a színház egyik legjellegzetesebb korszaka, az átmentés korszaka.

Tudjuk, hogy a magyar operett a nemzetközi színházi szcénán leginkább Kálmán Imre és Lehár Ferenc műveivel jelenik meg. Ma is szerte a világban játsszák a *Luxemburg grófját*, a *Csárdáskirálynőt*, s az operett híresen alakítható-toldozható-fordítható szerkezete ellenére is meglepő, milyen sokan azt a változatot vélik eredetinek, amely az államosítás utáni Magyarország szocialista realista eszméket propagáló operettműhelyében, kommunista munkaközösségében jött létre.

Az „ezüstkor” két szerzője olyan életművet hagyott hátra, amely több mint száz éve, mindenféle stílus- és ízlésfordulat ellenére megtartja a műfaj különös erejét. Azonban az operett műfaja olyan zenés színházi forma, amely a színházi előadások felől válik láthatóvá, hiszen színházi gyakorlat nélkül hamar dalokká foszlik szét zenei szövetségük. Az operett mint műalkotás élő színházi esemény: énekes színészekre és zenészekre van szükség bemutatásához.

A második világháború, legfőképpen a színházak 1949-es államosítása utáni politikai, hatalmi és nyelvi kavargásban az operett is ideológiai képződménnyé válik,

s ez veszélyezteti annak a jellegzetesen budapesti játékgyakorlatnak a megmaradását, amely Ábrahám Pál, Huszka Jenő, Fényes Szabolcs és sokak közös életművével létrehozta a magyar operett műfaját. A bécsi, berlini és párizsi operettélet mellett a budapesti zenés színházi gyakorlat mondható jelentősnek Európa kulturális emlékezetében, s hogy ez ma is így van, nem kis részben Gáspár Margitnak, az 1949-ben kinevezett igazgatónak köszönhető.

A SzocOper feltárása különösen élvezetes csapatmunka volt, és a kutatás vezetőiként, a kötet szerkesztőiként itt is megköszönjük a tucatnyi történésznek, szakírónak azt a türelmet és szenvedélyt, amellyel éveken át követtek minket, dolgoztak velünk, akikkel megoszthattuk felfedezéseinket, archívumi találatainkat. Csodás agnoszkálások emlékezetét őrizzük. A korszak feltárását az Eötvös Loránd Kutatási Hálózat Bölcsészettudományi Központjának Irodalomtudományi Intézetében befogadott NKFIH–OTKA K-131764-es pályázata támogatja. Az átfogó kutatás nem jöhetett volna létre a Budapesti Operettszínház támogatása nélkül, külön köszönjük az akkori főigazgató, Lőrinczy György inspiráló figyelmét. A librettók, partitúrák, ritka dokumentumok beszerzésében Sárdi Mihály segítsége felülmúlhatatlan, a források mellett az OH-interjúk sokaságát is neki köszönjük. Köszönettel tartozunk kollégáknak, Ring Orsolyának, aki a levéltári dokumentumok feltárásában, elrendezésében, megfejtésében segítette kutatóinkat, nélküle nem tudtunk volna elindulni. Köszönjük az OSzMI munkatársainak: Bodolay Gézának, Gajdó Tamásnak, Csizsár Mirellának, Sipőcz Mariannak, Halász Tamásnak, Huber Beátának, Berze Nórának az intézeti gyűjteményekben való eligazítást. Köszönjük Roboz Ágnesnek, Rátonyi Hajninak, hogy megnyitották előttünk magánarchívumukat. S köszönjük a tucatnyi szerzői stílust összefésülő, gondos olvasást Major Ágnesnek.